

EVA JANSKÁ

V posledním desetiletí došlo v Praze při archeologických výzkumech k velmi významným nálezům středověkého skla. Nebyly to první pražské nálezy. Už při bourání domu čp. 692/I U kamenné panny na Starém Městě pražském na rohu Benediktské a Rybné ulice v roce 1893 byly nalezeny dvě vysoké píšťalovité číše zdobené drobnými natavovanými nálepy. Dnes jsou ve sbírce Muzea hlavního města Prahy.¹ Ze staveniště bankovního úřadu v Růžové ulici na Novém Městě pak pocházejí fragmenty tří skleněných číší, uložené dnes ve sbírkách Národního muzea v Praze.²

I když připočítáme mimopražské nálezy, zjistíme, že bylo až do začátku šedesátých let našeho století nalezeno jen několik málo středověkých skleněných nádob nebo jejich zlomků. Už v roce 1838 byly v Sezimově Ústí nalezeny zlomky skleněných nádob, mezi jiným také spodní část kónické číše s drobnými nálepy. Dnes jsou uloženy ve sbírkách Národního muzea v Praze a muzea v Táboře. Vysoká číše českého typu, pod okrajem mírně vyklenutá, se v Sezimově Ústí našla při kopání základů obytného domu i v roce 1937 a je dnes uložena ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.³ Spodky dvou číší, uložené dnes v muzeu v Hradci Králové, pocházejí z nálezu v Dlouhé ulici u čp. 192 v Hradci v roce 1938. Královéhradecké muzeum má ve sbírkách ještě další skleněné číše neznámého původu.⁴ Patka číše českého typu je vystavena mezi hradními nálezy na hradu Rábí. V Kutné Hoře byly nalezeny jednotlivé zlomky skleněných nádob v čp. 377 (Sankturinovský dům)⁵ a zlomky dvou číší ve studni. Fragmenty jedné číše českého typu se objevily při bourání domu čp. 110 v Plzni v roce 1909.

K dalšímu nálezu došlo v roce 1963 v Plzni v Solní ulici, a to při záchranném archeologickém výzkumu studny, který vedl Bořivoj Nechvátal, pracovník Archeologického ústavu ČSAV. To byl první velký soubor gotického skla datovaný průvodním keramickým materiálem do konce 14. století a do průběhu první poloviny 15. století.⁶ V Plzni byly později objeveny a prozkoumány i další studně a opět získán bohatý materiál, který dokládá rozšíření skleněných nádob. Nové sklo autor výzkumu František Frýda ze Západočeského muzea v Plzni datuje do první poloviny 15. století.⁷

Zajímavý soubor gotických sklenic byl nalezen v letech 1967 až 1968 opět v Kutné Hoře, tentokrát v prostoru Hrádku. Nález tohoto souboru přinesl další zajímavé

poznatky, zejména pokud jde o počet typů sklenic, užívaných ve druhé polovině 14. století.

Ze stručných zmínek konečně víme ještě, že byly nalezeny soubory skel v Hradci Králové (výzkumem Východočeského muzea v Hradci Králové) a v Opavě. Nebyly však dosud publikovány a nemůžeme s nimi proto zatím pracovat.

Teprve konec šedesátých let přinesl nálezy skel ve velkých souborech i z Prahy. V jarních měsících roku 1968 byl prováděn geologický průzkum na budoucím stavebníšti obchodního domu Prior – Máj v proluce na nároží Spálené ulice a Národní třídy. Ve sklepě domu čp. 61/II byla tehdy geologickou sondou objevena studna, která byla ve své jižní části do hloubky 4 m porušena. Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody zde potom během roku 1968 provedlo archeologický výzkum, jímž byl zcela vybrán zásyp studny a prozkoumáno její nejbližší okolí, tj. sklep domu čp. 61/II.⁸

V roce 1972 pak těsně před zahájením výstavby obchodního domu na výzkum sklepa domu čp. 61/II navázal výzkum ve větším rozsahu, jímž byla prozkoumána plocha 3 902 m² v prostoru bloků domů na nároží Spálené ulice a Národní třídy (čp. 61/II–68/II).⁹ Výsledky tohoto výzkumu dovolily poznat celé prostředí lépe a přispěly i k přesnějším závěrům z výzkumu studně.

Konfrontace dostupných historických zpráv o prostoru, v němž byla studna nalezena, se závěry z nálezových okolností dovoluje spojit výstavbu a dobu užívání studny s gotickou zástavbou Nového Města po roce 1348 a její zánik klášter nejpozději na konec 15. století.

V tomto období zde stály domy novoměstských řemeslníků, mezi nimiž můžeme napočítat deset klempířů, tři zámečníky, tři pilaře, dva kramáře, dva pergameníky, dva strážné, střeľce, mědňáře, kováře, rybáře, ševce, barvíře a sladovníka.

Jako majitel domu, v jehož sklepení jsme studnu našli, se v letech 1378 a 1379 uvádí sladovník Kunzlin. Ten provozoval řemeslo, které potřebovalo velké množství vody, a tedy pravděpodobně i velkou studnu. A objevená studna byla opravdu rozměrná.

Zasahovala do hloubky 860 cm. Při ústí mělo její vyzdění ze šedočerné břidlice průměr 302 × 295 cm. Vyzdění bylo 40 cm silné, směrem ke šterkopískovému dnu se mírně kónicky zužovalo. Stabilitu celé stavby, zapuštěné do nepevného šterkopíského terénu, zajišťoval základ z dubových trámů.

Spojitosť této studny se sladovnickou výrobou naznačuje i skutečnost, že v bezprostřední blízkosti studny byly výzkumem v roce 1972 odkryty dvě hvozdové pece na sušení obilí ze 14. století.¹⁰

Studna byla plná jednolitě blátivé tmavočervené hlíny hustě promíšené zlomky keramiky, skla i zbytky organických hmot – dřev, kůží a kostí.

Ze zásypu studny byl získán velmi bohatý soubor dokladů hmotné kultury. Největší jeho část tvoří, jak je u středověkých nálezů obvyklé, keramika. Na 6 000 zlomků studna obsahovala a rekonstruováno bylo celkem na půl třetí stovky nádob.

Mimoto byla nalezena cínová konvice, dřevěná vědérka a další organické zbytky. A konečně, pro nás dnes nejdůležitější, velký soubor gotického skla. Z více než 3 000 skleněných zlomků se podařilo rekonstruovat na dvě stě větších částí nádob.

Na základě rozboru keramiky nalezené ve studni lze celý nález datovat do druhé poloviny 14. století a do začátku století patnáctého. Tuto dataci plně podporují i údaje, které se podařilo získat o samotné studni.

Nalezené sklo bylo soustředěno ke středu zásypu studny – první skleněné zlomky byly nalezeny v hloubce 320 cm, nejnižší položený zlomek skla v hloubce 750 cm a největší koncentraci zlomků skla jsme zaznamenali v hloubce 470 až 660 cm (asi 40 % všech nálezů tohoto druhu) a v hloubce 720 až 750 cm (přesně 25 %). Rekonstruované části nádob pak jsou ze zlomků z různých, často vzájemně dost vzdálených vrstev.

Nalezené sklo je světle zelené až světle žlutozelené, čiré a pokud není porušeno korozí, je průhledné s drobnými bublinami. I když chemické analýzy celého souboru nebyly zatím provedeny, přesvědčivá podobnost se sklem z plzeňského souboru (Solní ulice) dovoluje pokládat i toto sklo za křemičito-draselno-vápenaté, které je uznáváno za sklo domácí výroby.

Co do tvarů skleněných nádob jsou v souboru nejpočetněji zastoupeny číše tzv. českého typu – tj. vysoké štíhlé číše zdobené natavenými nálepy. Ze skleněných zlomků můžeme určit tvar celkem u 373 částí nádob. Z tohoto počtu více než 65 % tvoří číše českého typu, přičemž jsou skoro stejně zastoupeny jak číše kyjovité tak i číše píšťalovité. Ovšem s tou výhradou, že jednak u řady částí vysokých číší se nepodařilo poznat, o kterou z obou uvedených variant číší českého typu jde, a za druhé, že nelze, bez provedení chemických rozborů, mnohdy spolehlivě zaručit, zda dvě velké části skleněné nádoby, když vzájemně nenavazují, nejsou ze stejné nádoby.

O číších českého typu se pro jejich velký obsah (litr až půl druhého litru) uvažuje jako o sklenicích na pití piva. Je proto zajímavý jejich bohatý nález v samém sousedství doložené sladovnické výroby.

Většina nalezených číší je zdobena natavenými perlovými nálepy, drobnými či středními, vzácněji – asi ve 20 % – i většími. Na číších se setkáme i s výzdobou nataveného kobaltu.

Dalším početně hojně zastoupeným tvarem v souboru skla ze zásypu studně na Národní třídě jsou široké číše (skoro miskovité tvary) se svisle taženými kapkami. Tento tvar je v souboru prokazatelně zastoupen dvaceti čtyřmi kusy, ale pravděpodobně k tomuto tvaru patří i dalších osmdesát tři zlomků. I ve výzdobě těchto tvarů je často použito modrého skla s kobaltem.

Dalších šestnáct fragmentů je z číší se šikmou kanelurou (lití do formy). Z dalších tvarů se podařilo vyčlenit ještě nečetné části lahví.

Zajímavým tvarem je kalich s nízkým hrdlem, které od těla s perlovými drobnými nálepy odděluje vodorovná nalepená nit. Tělo od vyšší nožky s terčovitou patkou a vpichnutým kuzelem odděluje štípaný pásek, který tvoří dost široký límec.

Nejčastěji zastoupeným dekorem nalezeného skla jsou perlové nálepy (přes 67 %), zobcovité nálepy (6,5 %), raménkovité nálepy (asi 4 %), řidčeji se vyskytují nálepy slzovité, srpečkovité, kaménkovité, zrnkovité a kapkovité. Výzdoba svíslé tažených kapek s kobaltovou krupičkou je na necelých 15 % skel. Šikmá kanelura (lití do formy) je na necelých 4 %. Ojediněle byly na sklech zjištěny vodorovně řezané natavené váčky, štípané kapky na těle nádoby a obloučky natavené na tělo nádoby.

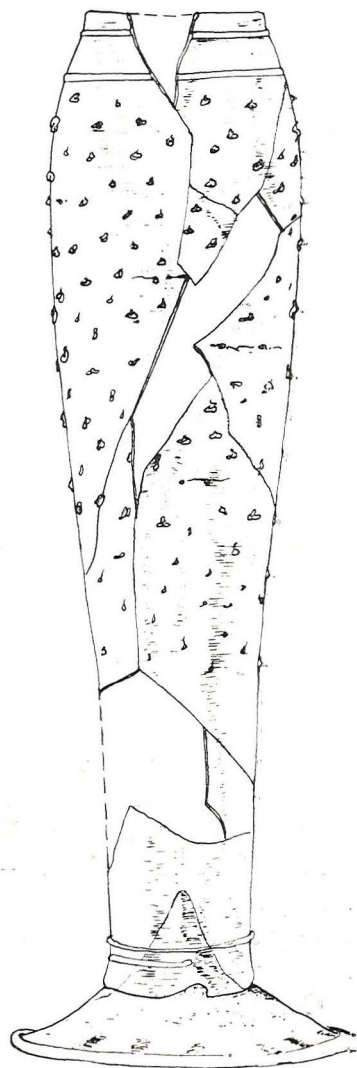
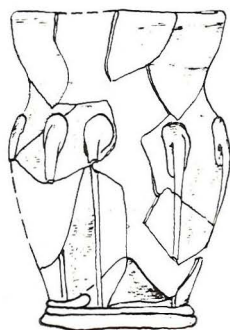
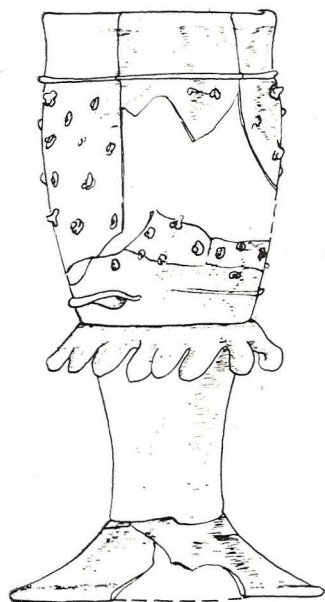
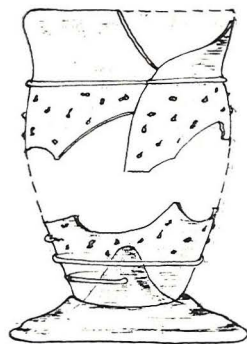
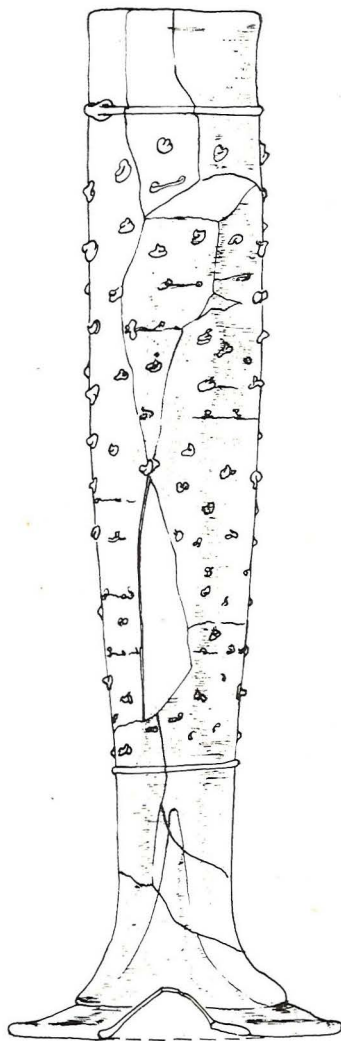
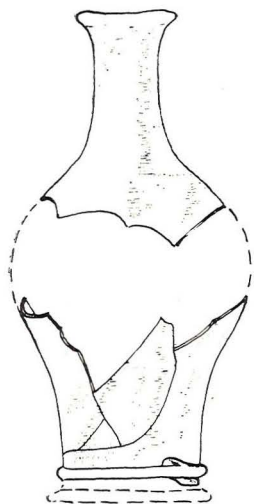
Jak již bylo řečeno, na skleněných nádobách ze studně na Národní třídě se uplatňuje i kombinace s kobaltovým sklem, užitá ostatně i na sklenicích ze všech ostatních dosud nalezených souborů skel, i když v různém početním zastoupení. Kobaltu zde bylo přitom použito na všech základních tvarech českého středověkého skla, především se však plně uplatnil na číších tzv. českého typu, a to na obou variantách. Dále je kobalt užit hojně na číších s taženými kapkami. Teoreticky se otázkou kobaltové výzdoby na gotických skleněných nádobách zabývali D. Hejdová, B. Nechvátal a Č. Šedivý,¹¹ kteří na základě chemických rozborů potvrdili předpoklad, že použití této výzdoby je rovněž charakteristické pro české výrobky, pravděpodobně proto, že potřebný materiál byl poměrně snadno dostupný z domácích surovinových zdrojů v Krušných horách.

Druhý velký soubor skla v Praze byl získán v roce 1971 ze studny prozkoumané při předstihovém výzkumu staveniště obchodního domu Kotva na náměstí Republiky, na bývalém čp. 673/I. Tato studna byla roubena z lomové břidlice bez malty a její průměr při ústí měřil 240 × 215 cm, dno bylo v hloubce 860 cm. V zásypu studně se podařilo rozlišit vrstvy (s keramikou ze začátku 14. století, poloviny 14. století, druhé poloviny 14. století až 15. století). Zlomky skel ležely mezi čtvrtým až pátým metrem a dnem studny – tedy spolu s keramikou od poloviny 14. století až do začátku století následujícího.¹² Tehdy byla v prostoru mezi dnešními ulicemi Rybnou, Malou Jakubskou, náměstím Republiky a Královodvorskou ulicí komenda řádu německých rytířů. Řád dostal v roce 1233 kostel sv. Benedikta a vybudoval si při něm řádové sídlo – komendu. Němečtí rytíři tu pak byli až do husitských válek, do roku 1420. Studna nesporně patřila ke komendě.

Nejpočetněji zastoupeným tvarem skleněné nádoby v zásypu této studny byla česká číše, kyjovitá i píšťalovitá varianta. Fragmentárně zachovaných číší obsahoval soubor více než čtyřicet, mimoto byly nalezeny desítky drobných zlomků. Překvapující je množství číší s taženými kapkami. Tohoto – v mimopražských nálezech početně řidčeji zastoupeného tvaru – zde bylo nalezeno více než třicet kusů a mnoho dalších desítek menších střípků. Další skupinu v souboru tvoří různé nízké číše s nálepy. Nepatrným procentem pak jsou zastoupeny lahve.

Zcela ojedinělá je malá číška z velice tenkého, čírého průhledného skla, bez výzdoby, s vpíchnutým dnem, mírně kónickými stěnami a nepatrně rozevřeným

Hlavní typy skleněných nádob zastoupené v zásypu studny na Národní třídě (kresba J. Šiňanská)

okrajem. Helena Olmerová pochybuje o jejím domácím původu, předpokládá, že jde o import.

Soubor skla datuje autorka výzkumu Helena Olmerová na základě náleзовých souvislostí (společného uložení s keramikou) rámcově do průběhu 14. století. Spojuje jej s řádem německých rytířů a předpokládá, že nalezené sklo jistě užívali rytíři tohoto řádu. Když v roce 1420 došlo k bojům o Prahu mezi císařem Zikmundem a husitskými vojsky, tu všichni členové řádu komendu a Prahu vůbec nakvap opustili. Autorka výzkumu soudí, že v této době se pravděpodobně také dostala do zásypu studně převaha skleněných nádob, ať už proto, že je tam zahodili utíkající křižáci, nebo spíše proto, že tyto nádoby zničili husité jako projev hříšného přepychu. Na to, že se sklo mohlo dostat do studny nejpozději začátkem 15. století, poukazuje konečně už společné uložení s keramikou z druhé poloviny 14. století a začátku 15. století.

Co jsme se tedy z velkých pražských nálezů poslední doby o skle dověděli nového? Čím obohatily naše dosavadní znalosti?

Odpovídat na takové otázky lze samozřejmě jen s určitými výhradami. Vždyť soubor ze staveniště Kotva je zatím publikován jen předběžně a v době, kdy stav jeho zpracovanosti ještě nedovoloval ani uvést přesný počet nádob souboru.

Musíme také brát v úvahu, že ačkoli dnes již máme k dispozici pro srovnávání několik set sklenic, je to stále ještě pouze materiál z necelých deseti náleзовých celků a z několika mála míst. A že tedy všechna srovnání, o která se zatím pokusíme, jsou předběžná a uváděna s výhradou, že je další nálezy doplní, vyvrátí nebo potvrdí.

Na základě toho, co dosud o obou pražských souborech víme, lze především konstatovat, že nejpočetněji zastoupeným tvarem v obou celcích jsou české říše, a to v obou svých variantách zhruba stejně. Srovnáme-li oba pražské soubory se známými soubory mimopražskými, neshledáme zásadní rozdíly. Absolutní počet českých číší však je v obou pražských souborech podstatně větší.

V roce 1967 znala Dagmar Hejdová¹³ čtyřicet šest nádob z Čech a Moravy celkem (a to včetně nálezu ze studny v Plzni – Solní ulici). Další nálezy z Plzně, Kutné Hory, Hradce Králové tento počet zvyšují nejméně na dvojnásobek. Pražské nálezy však samy představují na tři sta kusů těchto číší.

Číše českého typu, jak je nazval už Karel Hetteš, třídí D. Hejdová na základě rozboru skel z nálezu v Plzni (Solní ulice) do tří skupin, a to podle charakteru dekoru a celkové tektoniky nádob. Pro skupinu A – středočeskou, jsou charakteristické drobné šnekovité nálepy a D. Hejdová do ní řadí tehdy známé číše z Prahy a Sezimova Ústí. Do skupiny B – východočeské s většími silně plastickými nálepy, řadí nálezy z Hradce Králové a konečně skupina C se vyznačuje drobnými čárkovitými nálepy a celkovou nižší úrovní provedení. Skupina C je reprezentována plzeňským nálezem ze Solní ulice.

Oba pražské nálezy toto roztrídění nepodporují. Oba obsahují znaky všech tří skupin. Snad proto, že jde o soubory, které dovolují pracovat s většími čísly.

U všech typů nádob obou pražských souborů se sejdeme s exempláři, při jejichž výzdobě bylo použito kobaltového skla. To je technika zastoupená na skleněných nádobách z Plzně jen ojediněle. Zato na pražských, kutnohorských i královéhradeckých sklech se vyskytuje hojně.

V obou pražských souborech je velmi početně zastoupeným tvarem široká číše s nálepy. V mimopražských nálezech jsou tyto tvary zastoupeny menším počtem kusů. Ani v jednom z pražských nálezů není zastoupen kutrolf a košťálová číše, což je možno vysvětlovat datací studny na Starém Městě – a patrně i studny na Národní třídě – do 14. a začátku 15. století.

Zato nález v Kotvě obsahuje dosud odjinud nezaznamenaný typ číšky z velmi tenkého, čírého, hladkého skla, o němž H. Olmerová uvažuje jako o importu. Nález z Národní třídy obsahuje rovněž jeden nový typ, a to popsany již kalich, jehož tělo od vyšší nožky odděluje štípaný pásek, který tvoří dost široký límec.

V obou souborech se vyskytla číše z průhledného, slabě nazelenalého skla s hladkými kapkami. Analogická číše byla nalezena na tvrzi Tlesky a je zde datována do konce 13. století až počátku 14. století.¹⁴

Tedy shrnuto, pokud jde o množství pozůstatků, znamenají pražské nálezy podstatný pokrok. Pokud jde o typy nádob, nejde zatím o nic převratného, i když tu jisté obohacení je.

Závažnější a zajímavější podněty k zamyšlení se naskytanou, pokud budeme ve světle posledních pražských nálezů uvažovat o místech či prostředí výroby a užívání skla v české společnosti 14. a 15. století.

Na základě ikonografických pramenů se usuzovalo, že vysoké skleněné číše se na konci 14. a na začátku 15. století vyráběly pro dvorské prostředí. Je ovšem třeba brát v úvahu logickou jednostrannost výpovědi ikonografických pramenů, které ilustrovaly život dvora a vůbec si nekladly za úkol zobrazovat používání toho nebo onoho předmětu ve všech prostředích, ve kterých se s ním bylo možné sejít.

Zlomky skla v zásypech studní, jímek, příkopů můžeme jednoznačně hodnotit jako odpad; jako předměty, které dosloužily a které proto byly vyhozeny. Můžeme navíc s jistotou tvrdit, že byly vyhozeny zase v tom prostředí, kde sloužily a dosloužily, i když třeba ne přímo v témž domě, jistě ne daleko.

S převážnou většinou dosud neznámých nalezených skleněných nádob se setkáváme ve městech a pocházejí zřejmě z různých rovin či vrstev městského prostředí. Nálezy z Plzně, pražského Nového Města, Kutné Hory (studny), Hradce Králové a snad i Sezimova Ústí jsou zřejmě z řemeslnického prostředí (v případě plzeňských nálezů dokonce lze mluvit o chudších vrstvách řemeslníků). Kutnohorské nálezy z Hrádku jsou zřejmě z domácnosti předního patricijského rodu a nálezy ze Sankturingovského domu lze také spojovat spíše s bohatším měšťanským prostředím. A konečně nález ze Starého Města pražského (a pravděpodobně i starší číše, nalezené blízko od studny v domě U kamenné panny) lze pokládat za předměty, které velmi pravděpodobně sloužily příslušníkům komendy německých rytířů.

Poměrně rozsáhlé soubory skla, nalezené na našem území, pocházejí tedy z různých společenských prostředí a dovolují proto konstatovat, že se skleněného nádobí používalo nejen v prostředí dvorském, nejen v komendě význačného a bohatého řádu či v domě patricijské rodiny, ale že nebylo ničím neobvyklým ani v domácnostech městských řemeslníků.

Pozornost badatelů ve vztahu ke středověké produkci českého skla vzbuzoval dosud často řád německých rytířů. Karel Hetteš v návaznosti na starší práci F. Rade-machera¹⁵ vyslovil ve své studii názor, že výzdobná technika drobných nálepů vznikla v Palestině. Soudil tak podle takto zdobené číše nalezené v pevnosti Montfordu – v letech 1229 až 1271 sídla řádu německých rytířů. Řád podle jeho mínění přenesl tuto techniku do Evropy a zde ji rozšířil.

Na podporu tohoto předpokladu uvedl pak Hetteš příklady z českých a moravských lokalit, na nichž se vyskytlo středověké sklo a které zároveň měly nějakou spojitost s řádem německých rytířů.

Na základě této hypotézy potom J. Brožová¹⁶ poněkud snadno uvedla do souvislosti číši ze Sezimova Ústí s Oldřichem z Ústí, v letech 1388 až 1394 komturem komendy řádu německých rytířů v Hradci Králové a v letech 1402 až 1410 zemským komturem v Čechách. Podle D. Hejdové mají nejblíže ke zmíněné předloze z Montfordu české číše skupiny A (Praha, Sezimovo Ústí).

Od doby, kdy své názory formuloval Karel Hetteš, došlo ovšem na našem území k dalším, poměrně velkým nálezům celých souborů gotických skleněných nádob. Z rozborů složení skloviny, především plzeňského nálezu, se pak soudí, že je potvrzeno to, nač ukazuje už sama hojnost nálezů, a jejich jednotnost, totiž že toto sklo je produkcí domácích sklářských dílen. Jejich existence je dokládána historickými zprávami, úvahami vycházejícími z pojmenování obcí a ve dvou případech je nesporně doložena archeologickým výzkumem. Můžeme na základě dnešních znalostí a nálezů říci něco nového k tomu, zda se řád na této výrobě skla v Čechách nějak podílel?

S řádem německých rytířů spojuje nálezy skleněných nádob z prostoru komendy řádu i autorka výzkumu z roku 1971 Helena Olmerová a i ona uvažuje o tom, že v tomto případě nešlo jen o bohatého uživatele luxusního zboží, ale snad o aktivnější a hlubší vztah.

Nález skel z komendy řádu německých rytířů u Sv. Benedikta v Praze nepochybně určitou souvislost dokládá. Je to jistě soubor velmi bohatý, bohatší než mimopražské soubory. Soubor nalezený na Národní třídě však rovněž není chudý. A svědčí o tom, že užívání skleněných nádob patrně nebylo jen výsadou bohatého řádu, ale že mohlo patřit i k domácnostem měšťanů, jak na to ostatně ukazovaly i nálezy plzeňské.

Řekl však nález v prostoru komendy něco k tomu, zda byl řád výrobcem či dodavatelem skleněných nádob? Nemáme dosud ani jeden dostupný doklad, který by nám dovoloval odpovědět na tuto otázku kladně. Ani nové nálezy skla, ani známé historické prameny neopravňují k jednoznačnému závěru, že by se řád německých

rytířů trvale a významně podílel na výrobě skla a skleněného zboží. Nelze také prokázat, že by kterýkoliv řemeslník pracující se sklem, kterého známe z historických pramenů, měl nějaký přímý vztah k řádu. Je ovšem třeba poznamenat, že řemeslníci, které známe, jsou uvedeni zpravidla v městských knihách, a mohli proto sotva vůbec mít nějaký vztah k řádu a naopak zase skláře (a jiné řemeslníky) ve službách řádu nemůžeme hledat v evidenci města. Nacházeli bychom je však pravděpodobně v úctech jednotlivých komend řádu německých rytířů, které se nám zachovaly z přelomu 14. a 15. století. František Graus,¹⁷ který se rozbořem těchto pramenů podrobně zabýval, neuvádí z nich ani jeden doklad příjmu některé komendy za prodej skla a mezi řemeslníky, kteří v komendě pracovali, neuvádí ani jednoho skláře. Naopak mezi výdaji komendy v Drobovicích našel v letech 1404 až 1405 položku „za sklenice“, která se opakuje také pro rok 1406. V úctech komendy v Chomutově jsou v roce 1404 uváděny výdaje za koupi „pohárů a sklenic“, které se opakují v letech 1405–1406. Nelze pak také ani u jedné sklářské hutě prokázat, že by patřila řádu německých rytířů, přesto, že sklářských hutí se dnes v literatuře uvádí celá řada. Už Karel Hetteš¹⁸ jich ze druhé poloviny 14. století a ze začátku století následujícího zná v Čechách jedenáct a na Moravě tři. Další bádání tento počet ještě výrazně zvýšilo. A dvě z těchto hutí máme skutečně průkazně doložené a podrobně poznane archeologickým výzkumem, a to huť ve Sklenařicích u Vysokého nad Jizerou¹⁹ a huť v Počátkách u Pelhřimova.²⁰ Skláře při práci ve sklárně z doby okolo roku 1420 ostatně známe i z vyobrazení v cestopise Jana Mandevilly, jehož česká verze od Vavřince z Březové obráží české poměry.

Vztah řádu německých rytířů k výrobě skla konečně zpochybňuje i to, že v prostoru dosud nejsoustavněji a po odborné stránce nejlépe poznané komendy – u Sv. Benedikta – nebyly nalezeny jakékoliv stopy sklářské výroby. Z komendy v Drobovicích u Čáslavi, kde byl proveden amatérský archeologický výzkum, pak nejen nemáme doklady sklářské výroby, ale autoři výzkumu se nezmiňují ani o jakémkoli nálezů skla vůbec.²¹

Badatelé sebrali a zaznamenali až dosud velmi četné zmínky o řemeslnících pracujících se sklem ve městech. Zikmund Winter našel v Praze do roku 1419 na dvacet mistrů, z nichž sedm bylo měšťany Starého Města pražského.²² Tito řemeslníci jsou označováni latinsky „vitreator“, „vitriator“, „vitrator“, „vitrofax“, „vitri-fex“, „vitrista“ nebo i „parans vitra“, českým termínem „stklenář“ nebo „sklenář“, případně německy „glasser“. Je ovšem obtížné, ba nemožné rozlišit na základě těchto označení, který ze jmenovaných řemeslníků vyráběl sklo, který zpracovával dovezený polotovár (například zasazoval připravená skla do oken), či který ve městě obchodoval s hotovými výrobky. Tím spíše nemůžeme rozlišit, který z jmenovaných řemeslníků pracoval se sklem pro stavby a který se sklem dutým – skleněným nádobám. Konečně pak ani uvedená označení jednotlivých osob se důsledně nedodržovala a táž osoba je psána jednou jako „vitri-fex“, jindy jako „vitreator“.

V. V. Tomek ve svých Základech starého místopisu pražského²³ uvádí v Praze

druhé poloviny 14. století a začátku 15. století celkem dvanáct řemeslníků pracujících se sklem, z nichž ve druhé polovině 14. století byl jeden ve Starém a čtyři na Novém Městě pražském a v první polovině 15. století pět na Starém Městě a dva na Novém Městě. Ve druhé polovině 15. století pak jsou ještě skláři či sklenáři zaznamenáni i na Hradčanech a na Malé Straně.

Skutečnost, že i po založení Nového Města pražského nacházíme dál na Starém Městě řemeslníky, kteří pracují se sklem, a to v obou pražských městech ve zhruba stejném počtu, přivádí na myšlenku, že se ve městě se sklem asi jen obchodovalo, popřípadě, že se zde sklenářsky zpracovávalo dovezené sklo při stavbách (okna, mozaiky). Sklářská výroba – huť – by totiž musela nutně představovat nebezpečí ohně, a její provozování na Starém Městě by proto bylo pravděpodobně v rozporu s rozhodnutím Karla IV. o přenesení „obtížných“ řemesel na Nové Město. Pokud ovšem za „obtížné“ nebyli prohlašováni jen chudí řemeslníci, jak o tom uvažuje Zdeněk Fiala.²⁴

Ze záznamu o tom, že v roce 1391 pražská obec přijala „glasera“ Mikuláše beze všech obvyklých formalit, soudí Zikmund Winter, že pražští konšelé o řemeslníky zabývající se sklem stáli. V roce 1348 si založili malíři a štítaři pražských měst první bratrstvo, které sdružilo malíře „duchovní“ a malíře štítů všech tří měst pražských a přibírali do bratrstva i sklenáře, knihvazače, řezbáře, pergameníky, zlato-tepce, iluminátory a jiné příbuzné řemeslníky. Tolik řemesel v jediném sdružení ovšem ukazuje na to, že mistrů nebylo v Praze mnoho. V letech 1380 a 1392 už potvrzuje Václav IV. statuta jen „malířům a sklenářům“.

Konečně i v mimopražských městech nacházíme řemeslníky, kteří pracují se sklem např. v Budějovicích, Prachaticích a v Rakovníce. S jejich prací se setkáváme v kostelích, klášterech a na hradech, kde se zachovala gotická okna či mozaiky, které potvrzují vysokou úroveň tohoto řemesla ve 14. a 15. století. Nikde však nemůžeme na základě dosavadních znalostí říci, že šlo v tom či onom městě o výrobu skla, o sklárnu.

Pražské výzkumy a nálezy posledních let nepřinesly tedy nic, co by vedlo k přesnějšímu zjištění míst prvotní sklářské výroby, bezprostřední vztah sklářské výroby k řádu se také nepodařilo prokázat, ani někdy v literatuře předpokládanou výrobu skla přímo ve městech. V okolí místa nálezu žádného z dosud známých souborů skleněných nádob v historických jádrech měst nebyly nalezeny jakékoli doklady výroby skla.

Rozbory skloviny nových nálezů dosud provedeny nebyly. Množstvím, typy nádob, vzhledem materiálu a převládajícími způsoby výzdoby však nejnovější pražské nálezy upevňují naše přesvědčení o tom, že úroveň výroby tohoto druhu byla u nás ve 14. a 15. století vysoká a rozsah používání široký.

V rozporu s představou o vysoké úrovni výroby skla u nás zůstával až do nedávna úplný nedostatek skleněných nádob v archeologických nálezech ze středověkých objektů. Nové výzkumy již z části tento rozpor odstranily. Pravděpodobně proto, že

jsou technicky pokročilejší i odborně vedeny a zachytí i to, co dříve uniklo pozornosti.

I když tedy nedávné pražské nálezy skla dosud nemohly odpovědět na četné otázky, jež nás zajímají, není pochyby o tom, že jde o významné nálezy, které pomáhají zpřesnit obraz o životě středověké společnosti nejen v Praze, ale v celé naší vlasti.

POZNÁMKY

¹ Muzeum hl. m. Prahy č. 11 862–3. Hetteš, K.: Středověké skleněné číše z Benediktské ulice v Praze. Umění VII/1959, s. 44–49.

² Národní muzeum, historicko-archeologické odd., č. 62 873–5, 62 080, 62 082.

³ Brožová, J.–Řezníčková, M.: Číše ze Sezimova Ústí a její rekonstrukce. Památková péče 26/1966, s. 20–21.

⁴ Letošníková, L.: Nový způsob rekonstrukce středověkých skleněných nádob v Králověhradeckém muzeu. ZPP XV/1955, s. 115–16.

⁵ Hejdová, D.–Nechvátal, B.–Šedivý, Č.: Použití kobaltu ve středověkém sklářství v Čechách. Archeologické rozhledy XXVIII/1975, s. 532 an.

⁶ Hejdová, D.–Nechvátal, B.: Studie o středověkém skle v Čechách. Památky archeologické LVIII/1967, s. 433 an.

⁷ S dosud nepublikovaným materiálem mě laskavě seznámil Frant. Frýda, který mi také zapůjčil rukopis své práce. Touto cestou mu děkuji.

⁸ Janská, E.: K nálezům středověkých studní. Staletá Praha VIII/1977, s. 165 an.

⁹ Pražský sborník historický X/1977, s. 173–7.

¹⁰ Olmerová, H.: Staletá Praha XIII (v tisku).

¹¹ Hejdová, D.–Nechvátal, B.–Šedivý, Č.: AR XXVIII/1975, s. 532 an.

¹² Olmerová, H.: A Find of Mediaeval Glass in the Old Town of Prague. Glass Review 1977, No 5, s. 24–27.

¹³ Hejdová, D.: Příspěvek k typové chronologii středověkého skla v Čechách. ČNM CXXXVII/1967, s. 168 an.

¹⁴ Nechvátal, B.–Radoměský, P.: Archeologický výzkum v Tleskách u Jesenice, ČNM CXXXII/1963, s. 6.

¹⁵ Rademacher, P.: Die deutschen Gläser des Mittelalters, Berlin 1933.

¹⁶ Památková péče 26/1966, s. 20–21.

¹⁷ Graus, Fr.: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, Praha 1957, s. 448–482.

¹⁸ Hetteš, K.: O původu skla svatovítské mozaiky v Praze. ZPP XVIII/1958, s. 22 an., obr. 16 – mapa s legendou na s. 29–30. Zde uvedena i starší literatura.

¹⁹ Hejdová, D.: Archeologický výzkum sklářské huti ve Sklenařicích (okres Semily). Ars vitraria I/1967, s. 13–26.

²⁰ Nekuda, V.: Středověká sklářská pec v Počátkách, okres Pelhřimov. Časopis Moravského muzea 46/1961, s. 77 an.

²¹ Čermák, K.: Výzkumy na klášteřišti v Drobovicích, Věstník československých muzeí a spolků archeologických, Čáslav 1897, s. 81 an. – Hendrich, J.: Drobovice, Včela Čáslavská 1886–7, s. 11 an.

²² Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a XV. století, Praha 1906, s. 160–1.

²³ Tomek, V. V.: Základy starého místopisu pražského, I–V, Praha 1865–1872.

²⁴ Fiala, Zd.: Předhusitské Čechy, 1310–1419, Praha 1978, s. 111.